

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

YANGI RENESSANS

ILMIY JURNALI

2026/6

+998335668868

www.innoworld.net

Google Scholar

zenodo

2026

YANGI RENESSANS

ILMIY JURNALI

3-JILD 6-SON

YANGI RENESSANS

ILMIY JURNALI
TO'PLAMI

3 - JILD, 6 - SON
2026

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

ТАҲЛИЛИ ЛИНГВОПОЭТИКИИ ЯК БАЙТ АЗ АШЎРИ РУСТАМИ ВАҲҲОБ

Абдуллоев Зикрилло Зубайдуллозода

магистранти Донишгоҳи давлатии Самарқанд ба номи Шароф Рашидов

E-mail: zikrulloizubaydullo001@gmail.com

Тел.: (+998) 90-716-94-01

АННОТАТСИЯ. Мақолаи мазкур ба таҳлили лингвопоэтикии як байти шоири маъруфи муосири тоҷик Рустами Ваҳҳоб бахшида шудааст. Дар таҳқиқот хусусиятҳои забонӣ ва бадеии байти интиҳобшуда мавриди омӯзиш қарор гирифта, нақши воҳидҳои луғавӣ, воситаҳои тасвирӣ ва унсурҳои услубӣ дар ифодаи мазмун ва таъсиргузори бадеии матн баррасӣ мешаванд. Муаллиф бо истифода аз усулҳои таҳлили лингвистӣ ва поэтикӣ ҳамоҳангии шакл ва муҳтаво, муносибати байни унсурҳои забонӣ ва арзиши эстетикӣ байтро муайян менамояд. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки маҳорати суҳанварии шоир дар интиҳоби воҳидҳои забонӣ ва истифодаи ҳунаромандонаи воситаҳои бадеӣ барои офаридани маъноҳои амиқ ва таъсирбахш нақши муҳим дорад. Мақола метавонад барои омӯзиши хусусиятҳои забони шеър, поэтикаи муосири тоҷик ва масъалаҳои лингвопоэтика аҳамияти назарӣ ва амалӣ дошта бошад.

Калидвожаҳо: лингвопоэтика, таҳлили лингвопоэтикӣ, Рустами Ваҳҳоб, байт, забони шеър, воситаҳои бадеӣ, услуб, поэтика, маъношиносӣ, суҳанварӣ.

ANNOTATSIYA. Mazkur maqola zamonaviy tojik adabiyotining taniqli shoiri Rustam Vahhobning bir baytining lingvopoetik tahliliga bag'ishlangan. Tadqiqotda tanlangan baytning lingvistik va badiiy xususiyatlari o'rganilib, leksik birliklar, tasviriy vositalar hamda uslubiy unsurlarning mazmunni ifodalash va matnning badiiy ta'sirchanligini oshirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Muallif lingvistik va poetik tahlil usullaridan foydalangan holda shakl va mazmun uyg'unligini, til birliklari bilan estetik qiymat o'rtasidagi munosabatni aniqlashga harakat qiladi. Tadqiqot natijalari shoirning til vositalarini tanlashdagi mahorati hamda badiiy vositalardan samarali foydalanishi chuqur va ta'sirchan ma'nolarni yaratishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Maqola she'riy tilning o'ziga xos xususiyatlarini, zamonaviy tojik she'riyati poetikasini va lingvopoetika masalalarini o'rganishda nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: lingvopoetika, lingvopoetik tahlil, Rustam Vahhob, bayt, she'riy til, badiiy vositalar, uslub, poetika, semantika, so'z san'ati.

САРСУХАН. Забон ҳамчун воситаи асосии ифодаи афкори эҳсосот дар адабиёт нақши муҳим дорад. Маҳз тавассути интиҳоби ҳунаромандонаи калимаҳо, истифодаи воситаҳои тасвирӣ ва ташкили махсуси унсурҳои забонӣ шоир метавонад андешаҳои худро ба хонанда таъсирбахш ва ҷолиб расонад. Аз ин рӯ, омӯзиши матни бадеӣ аз нигоҳи лингвопоэтикӣ имкон медиҳад, ки хусусиятҳои забонӣ ва ҳунарии асар амиқтар дарк карда шуда, робитаи байни шакл ва муҳтавои он муайян гардад.

Дар адабиётшиносӣ ва забоншиносии муосир таҳлили лингвопоэтикӣ яке аз самтҳои муҳими таҳқиқ ба шумор меравад. Ин навъи таҳлил ба омӯзиши воҳидҳои гуногуни забон – аз сатҳи овозӣ то сатҳи маъноӣ ва услубӣ – дар матни бадеӣ нигаронида шуда, нақши онҳоро дар офаридани таъсири эстетикӣ ва ифодаи ғояи асар муайян менамояд. Таҳлили лингвопоэтикӣ на танҳо вижагиҳои забонии

матнро ошкор месозад, балки маҳорати эҷодии адибро дар истифодаи имкониятҳои забон низ равшан мекунад.

Эҷодиёти шоири маъруфи тоҷик Рустами Ваҳҳоб аз ҷумлаи падидаҳои муҳими адабиёти муосири тоҷик маҳсуб меёбад. Осори ӯ бо ғановати маъно, тозагии баён, истифодаи хунармандонаи воситаҳои бадеӣ ва муносибати эҷодкорона ба забон фарқ мекунад. Аз ин рӯ, омӯзиши хусусиятҳои лингвопоэтикии ашъори ӯ барои муайян намудани ҷойгоҳи шоир дар рушди шеър ва забони адабии тоҷик аҳамияти маҳсус дорад.

Ҳадафи мақолаи мазкур таҳлили лингвопоэтикии як байти Рустами Ваҳҳоб буда, дар он хусусиятҳои луғавӣ, маъноӣ ва услубии байт, инчунин нақши онҳо дар ифодаи мазмун ва таъсиргузориҳои бадеии матн мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Таҳқиқи масъалаи мазкур метавонад дар шинохти беҳтари хунари суҳанвари шоир ва густариши пажӯҳишҳои лингвопоэтикӣ дар адабиётшиносии тоҷик саҳми назаррас гузорад.

МЕТОДҲО. Дар раванди таҳияи мақолаи мазкур аз маҷмӯи методҳои илмӣ таҳқиқ истифода шудааст. Пеш аз ҳама, методи таҳлили лингвопоэтикӣ ҳамчун усули асосӣ ба кор гирифта шуда, тавассути он хусусиятҳои забонӣ ва бадеии байти интихобшуда мавриди омӯзиш қарор дода шуданд. Ин метод имкон медиҳад, ки нақши воҳидҳои гуногуни забон дар ташаккули мазмун ва таъсири эстетикӣ матни шеър муайян карда шавад.

Ҳамчунин, аз методи таҳлили семантикӣ барои ошкор намудани маъноҳои ошқору пинҳонии калимаҳо ва ибораҳои дар байт истифодашуда истифода гардид. Бо ёрии ин метод муносибати байни воҳидҳои луғавӣ ва ғояи асосии матн мавриди баррасӣ қарор гирифт.

Дар таҳқиқ инчунин методи таҳлили услубӣ татбиқ шуд, ки тавассути он воситаҳои тасвирӣ ва ифодакунандаи забон, аз қабили ташбеҳ, истиора, рамз, такрор ва дигар санъатҳои бадеӣ таҳлил карда шуданд. Ин усул барои муайян намудани хусусиятҳои инфиродии сабки шоир мусоидат намуд.

Ғайр аз ин, аз методи тавсифӣ (дескриптивӣ) истифода шуд, ки ба воситаи он хусусиятҳои сохторӣ, луғавӣ ва услубии байт шарҳу тавсиф гардиданд. Дар мавридҳои зарурӣ методи муқоисавӣ низ ба кор гирифта шуда, баъзе вижагиҳои забонӣ ва бадеии байт дар заминаи меъёрҳои умумии шеършиносӣ ва лингвопоэтика арзёбӣ шуданд.

Истифодаи ин методҳо имкон фароҳам овард, ки байти мавриди таҳқиқ аз ҷанбаҳои гуногуни забонӣ ва бадеӣ мавриди омӯзиши ҳамҷониба қарор гирифта, арзиши лингвопоэтикии он ба таври илмӣ муайян карда шавад.

МУҲОКИМА ВА НАТИҶАҲО. Дар илми суҳаншиносӣ номгузориҳои ҷодае, ки забони асари бадеиро ҷун нишондиҳандаи вазифаи эстетикӣ забон мавриди омӯзиш қарор медиҳад, бо термини “поэтикаи лингвистӣ” — “лингвопоэтика” пурра устувор гардидааст ва пажӯҳишоти бисёре ба муайян намудани мавқеи “поэтикаи лингвистӣ” ҳамчун як ҷанбаи ҷудогона дар низоми илмҳои филологӣ бахшида шудааст. Ба ин маънӣ, номгузорӣ ва мавриди омӯзиш қарор гирифтани забони асари бадеӣ дар «ҷанбаи стилистикӣ» ҳамчун “омӯзиши лингвопоэтикии забони асари бадеӣ” мувофиқи мақсад хоҳад буд. Истифодаи воҳидҳои фонетикӣ лексикӣ забон як қатор осониву равониро таъмин хоҳад кард. Аз сабаби он ки

қисмати мубрамтарини асари бадеӣ забон аст, дар баланд бардоштани сатҳи асар, интиҳоби усули муошират ва ҳадафҳои ифода аз тарафи гуянда хусусияти аз ҳама муҳим ба махсуб мешавад. Ҳангоми баррасии забони ягон эҷодкор, қабл аз ҳама, ба он бояд ҳусни тавачҷуҳ зоҳир намоем, ки ӯ бо осори худ ба пешрафти забони мо чӣ гуна таъсир хоҳад расонд. Азбаски пояи асоситарини асари бадеӣ вожа ва ё умуман забон аст, дар санъати воқеӣ мубаддал гардидани он асар забони он ва то чӣ андоза санъаткорона истифода намудани васоити забонӣ аз сӯйи муаллиф яке аз омилҳои асосӣ мебошад. Баррасии забони осори ҳар як эҷодкоре, ки дар адабиёти мо нақшгузор аст, аз як сӯ, барои таҳқиқи маҳорати адиб, аз сӯйи дигар, барои муайян намудани таъсири забони осори ӯ ба пешрафти забон, ҳамчунин, барои муайян намудани мавқеи ин тадқиқот дар рушди забоншиносии мо хидмат хоҳад кард. Табиист, ки таҳлили лингвопоэтикаи асари бадеӣ якҷанд принципҳо (таоҷулҳо) дорад. М. Ёулдошев принципҳои асосии таҳлили лингвопоэтикиро ба таври зер нишон медиҳад:

1. Муносибат дар асоси ягонагии шакл ва мазмун;
2. Баромадан аз ваҳдати замону макон;
3. Баҳогузори дар асоси муносибати забони умумихалқӣ ва адабӣ;
4. Муносибат ба матни бадеӣ ҳамчун яклухтии бадеиву эстетикӣ;
5. Муайян намудани васоити забонии аз нигоҳи поэтикӣ актуалӣ (актуализатсияшуда) дар матни бадеӣ;
6. Муайян намудани мувофиқати эксплицитноӣ (ошкорӣ) ва имплицитноӣ (пинҳонӣ) дар мутуни бадеӣ;
7. Муайян намудани хусусиятҳои забоншиносӣ ва маъноии таркибҳои интертекстуалӣ дар матнҳои бадеӣ.

Мувофиқи таърифҳои илмӣ, маҷмӯи васоити дар асари бадеӣ истифодашуда, ки барои расонидани таъсири эстетикӣ ва амалӣ намудани мақсади ғоявии нависанда хидмат мекунад, мавзӯи омӯзиши лингвопоэтикаро ташкил медиҳанд. Ин соҳаи илми забоншиносӣ вижагиҳои эстетикӣ воҳидҳои лисониро баррасӣ менамояд. Ҳангоми бархӯрд бо нутқи ғайрибадеӣ, фаҳмиши инсон танҳо бо алоқаи мустақими шаклу мазмуни воҳидҳо мунҳасир мешавад. Аммо раванди мутолиа кардани матни бадеӣ тафаккури лисониро ба фазои дигар дохил намуда, ба заминаи нав мегузорад, ки дар он унсурҳои лисонӣ тағйир ёфта, имконотҳои ниҳонии ифодаи эстетикӣ худро рӯнамо месозанд. Вожаҳо танҳо дар сурати мувофиқи ҳадафи муаллиф ба дигаргунии эстетикӣ дучор шудан, метавонанд ҳамчун предмети таҳлили лингвопоэтикӣ баромад кунанд. Аз ин рӯ, мавзӯи асосии ин илмро маҷмӯи васоити баёне ташкил медиҳад, ки шоир ба василаи онҳо таъсири эстетикиро барои амалӣ намудани ғояи бадеии хеш таъмин месозад. Азбаски мунъакиси эстетикӣ на фақат ба моҳияти мазмун, балки ба тарзи ифодаи он низ алоқаманд аст, мақсади ниҳонии таҳлили лингвопоэтикӣ аз муайян кардани воҳидҳои лисонӣ (хусусан вожаҳо) ба чараёни офариниши бадеӣ ва роҳҳои пайдоиши эффектҳои эстетикӣ иборат мебошад. Зеро таъсири бадеӣ ба моҳияти мавзӯ ва чӣ гунагии баёни он алоқамандии зиёд дорад.

Дар байни усулҳои гуногуни филологии таҳқиқоти матнҳои бадеӣ, лингвопоэтикаи намудҳои нақлӣ ҷоқҳо хосаро ишғол мекунад. Ин чараёни нави пажӯҳиши лингвопоэтикӣ ба назарияи типҳои нақлӣ асос ёфтааст, ки аввалин бор аз тарафи

А.А. Липгарт шакл гирифтааст. Мувофиқи ин назария, чараёни нақл дар матн метавонад дар се шакли умумӣ возеҳ шавад: тавсифи воқеаву вазъиятҳо, фикрронӣ дар доираи мавзӯҳои муҷаррад (абстрактӣ) ва ё ифодаи изҳори иродаи қаҳрамонони асар. Ҳар се шеваи баён дар илми лингвопоэтика бо унвони "намудҳои нақлӣ" ном гирифтаанд ва ҳамчун «тарзҳои аз рӯи нақшаи логикӣ-мафҳумӣ фарқкунандаи интиқоли ин ё он мазмуни ғоявӣ-бадеӣ фаҳмида мешаванд, ки акси худро дар маҷмӯи нишонаҳои лингвопоэтикӣ маҷмӯи воҳидҳои аз ҷиҳати стилистикӣ ишорашуда ва дараҷаи амалӣ шудани потенциали маъноии ин воҳидҳо меёбанд". Ҳамин тариқ, бар асоси таърифҳои мавҷуда, ҳар як намуди нақлӣ дорои табиати хоси логикӣ-мафҳумӣ ва тарзи махсуси ифодаи лисонӣ мебошад, ки омӯзишу пажӯҳиши онро лингвопоэтикаи намудҳои нақлӣ ба ӯҳда дорад.

Ҳамчун усули пажӯҳиши лингвопоэтикӣ, моҳияту мазмуни лингвопоэтикаи намудҳои нақлӣ дар он аст, ки дар зинаи аввали шиносӣ бо матни бадеӣ, таҳқиқгар муайян мекунад, ки бо кадом типии нақли матн муносибат дорад. Савол бар миён меояд, оё матни зикршуда баёни предмет вазъият аст, ё фикрронии муҷаррад ва ё ифодаи хоҳишу иродаи персонаж. Баъд, дар чараёни таҳлили стилистикӣ, ки ҷузъи ҷудопазири ҳар як пажӯҳиши лингвопоэтикӣ мебошад, таҳқиқкунанда васоити лисонии аз ҷиҳати стилистикӣ ишорашударо ки бо вазифаи таъсиррасонӣ алоқаманд аст, ҷудо мекунад. Дар сатҳи бевоситаи лингвопоэтикӣ бошад, масъалаи "аҳамияти лингвопоэтикӣ"-и ин воҳидҳои лисонии стилистикӣ муайян карда шуда, хусусияти умумии нақли матн ба назар гирифта мешавад. Дар ин ҷойгоҳ, "вазифаи лингвопоэтикӣ" ё "нақши онҳо дар намоён кардани мазмуни ғоявӣ-бадеии типии нақли додашуда ва офаридани эффекти эстетикӣ" таъйин мегардад.

Ба таври хулоса метавон гуфт, ки лингвопоэтика — як бахши муҳими забоншиносӣ аст, ки дар доираи он воҳидҳои лисонии аз ҷиҳати стилистикӣ дар матни бадеӣ истифодашуда, дар заминаи вазифаҳо ва аҳамияти қиёсии онҳо барои интиқоли мазмуни ғоявӣ-бадеӣ ва офаридани эффекти эстетикӣ баррасӣ мешаванд.

ТАҲЛИЛ. Дар ашъори Рустами Ваҳҳоб — воситаҳои бадеӣ на танҳо ҳамчун оройиши лафзӣ, балки ҳамчун абзори асосии баёни тафаккури ирфонӣ ва фалсафӣ хизмат мекунанд. Шоир дар эҷодиёти худ анъанаҳои адабиёти классикии тоҷикӣ форс — истиора, талмех, тазод, ташхис ва таносубро — бо забон ва тасвири тозаи замони муосир омезиш дода, услуби хос ва шинохтани худро шакл додааст. Таҳлили лингвопоэтикаи ашъори ӯ нишон медиҳад, ки дар паси ҳар тасвири зоҳирии шоир лояҳои амиқӣ маъноии ирфонӣ, фалсафӣ ва эстетикӣ пинҳон аст. Аз ин рӯ, баррасии воситаҳои бадеии ашъори Рустами Ваҳҳоб аз нигоҳи лингвопоэтикӣ ҳам аз лиҳози илмӣ ва ҳам аз лиҳози фарҳангӣ аҳамияти вижа дорад.

Барои таҳлили мазкур байти зерини Рустами Ваҳҳоб интихоб шудааст, ки дар он мавзӯи адолати иҷтимоӣ ва масъулияти умумибашарӣ бо лаконизми баланди бадеӣ баён гардидааст:

Агар дар ин ҷаҳон як тифл хор аст,

Башар маҳруми ҳаққи ифтихор аст.

Байти мазкур аз назари сохтори жанрӣ байти мустақил (фард) буда, дар баҳри ҳазач суруда шудааст. Мазмуни асосии байт тасвири масъулияти умумибашарӣ дар баробари азоби ҳар як кӯдак аст: то вақте ки дар ин дунё як тифли хору бечора

вучуд дорад, тамоми башарият ҳаққи ифтихор надорад. Шоир бо ин ду мисраи кӯтоҳ паёми амиқи ахлоқӣ ва иҷтимоиро баён мекунад.

Барҷастатарин воситаи бадеии байт шартбандии мантиқӣ (силлогизм) аст, ки дар қолаби синтаксисии «агар — пас» ифода шудааст. Мисраи аввал шартро баён мекунад — «агар дар ин ҷаҳон як тифл хор аст» — ва мисраи дуюм натиҷаи қатъиро эълон мекунад — «башар маҳруми ҳаққи ифтихор аст». Ин сохтори мантиқӣ байтро аз шеъри оддӣ ба ҳукми фалсафӣ табдил медиҳад ва таъсири прагматикии онро ба дараҷаи олӣ мерасонад.

Вожаи «тифл» дар мисраи аввал рамзи беозорӣ, беҳимоягӣ ва покии фитрӣ аст. Дар адабиёти тоҷику форс тифл ҳамеша рамзи масуният ва бегуноҳӣ будааст. «Хор» бошад — ки дар луғат маънои хоркардашуда, паст ва беарзиш доштанро дорад — дар ин ҷо истиораи вазъи иҷтимоии нобаробар аст. Пайванди «тифл» ва «хор» дар як мисраъ тазоди пинҳонро эҷод мекунад: покизатарин мавҷудот дар поинтарин вазъ қарор дорад.

Вожаи «башар» дар мисраи дуюм умумиятбахши маъноӣ аст — на як шахс, на як миллат, балки тамоми башарият. Шоир бо ин вожа масъулиятро аз фарди алоҳида ба тамоми инсоният мекӯчонад. «Ҳаққи ифтихор» таркиби изофии мураккабест, ки маъноро боз ҳам сахттар мекунад: ифтихор на танҳо эҳсос, балки ҳақ аст — ва ин ҳақ дар вазъи мазкур нест. Феъли «маҳрум аст» — ки феъли ҳолати доимӣ аст, на муваққатӣ — нишон медиҳад, ки ин маҳрумият то вақте ки вазъ тағйир наёбад, идома дорад.

Аз нигоҳи сохтори синтаксисӣ байт асимметрияи возеҳ дорад: мисраи аввал ҷузъӣ аст («як тифл»), мисраи дуюм умумӣ аст («башар»). Ин ҳаракати маъноӣ аз ҷузъ ба кул — аз як тифл ба тамоми башарият — усули индуксияи бадеӣ аст ва яке аз зеботарин хусусиятҳои мантиқию услубии ин байт ба шумор меравад. Шоир исбот намекунад, далел намеорад — танҳо як тасвири хурд мегузорад ва аз он хулосаи бузургро мебарорад.

Дар маҷмӯъ, байти мазкур намунаи олии лаконизми бадеии Рустами Ваҳҳоб аст. Шоир бо ду мисраи кӯтоҳ тавонистааст сохтори мантиқии силлогизмро бо рамзпардозии вожагӣ, тазоди пинҳони «тифл–хор», умумиятбахшии «башар» ва асимметрияи синтаксисии ҷузъ–кул омезад ва паёми амиқи ахлоқиву иҷтимоиро дар қолаби шеъри фишурда ва пурқудрат баён кунад.

Аз нигоҳи сохтори синтаксисӣ байт аз ду ҷумлаи мураккаби пайваст иборат аст, ки мисраи аввал ҷумлаи шартӣ ва мисраи дуюм ҷумлаи натиҷавӣ мебошад. Пайвандаки шартии «агар» дар оғози байт сохтори мантиқии «шарт — натиҷа»-ро эҷод мекунад ва байтро ба ҳукми фалсафӣ табдил медиҳад. Ин сохтори синтаксисӣ дар адабиёти классикии тоҷику форс камёб аст — аксаран шоирон аз сохтори хабарӣ истифода мебаранд, аммо Рустами Ваҳҳоб бо воридкунии ҷумлаи шартӣ байтро аз тавсиф ба истидлол мегузаронад.

Хусусияти дигари синтаксисии байт асимметрияи возеҳи ду мисраъ аст. Мисраи аввал ҷузъӣ аст — «як тифл» ифодаи танҳоӣ ва хурдӣ мебошад — мисраи дуюм бошад умумӣ аст, зеро «башар» тамоми инсониятро дар бар мегирад. Ин ҳаракати синтаксисии аз ҷузъ ба кул, аз хурд ба бузург, индуксияи бадеӣ номида мешавад ва яке аз зеботарин хусусиятҳои сохтории байт аст. Шоир хонандаро маҷбур мекунад, ки аз тасвири як тифли хор ба хулосаи умумибашарӣ расад.

Аз нигоҳи услубӣ байт дар сабки фишурда ва лаконикӣ навишта шудааст — ҳеҷ калимаи зиёдатӣ ва ороишӣ дар он нест. Ҳар вожа вазифаи дақиқи маъноӣ дорад: «агар» шартро месозад, «як» танҳогиро таъкид мекунад, «тифл» беозорино ифода мекунад, «хор» нобаробарии иҷтимоиро нишон медиҳад, «башар» умумиятро таъмин мекунад ва «махрум» ҳукми қатъиро эълон мекунад. Ин сабки лаконикӣ ба байт қудрати баёнии баланд мебахшад ва онро ба афоризм — ҳикмати кӯтоҳу пурмаъно — наздик мекунад.

Яке аз вижагиҳои услубии муҳими байт истифодаи феъли ҳолати доимӣ «аст» дар ҳарду мисраъ мебошад. Шоир на аз феъли гузашта ва на аз феъли оянда, балки аз феъли замони ҳозир истифода мекунад. Ин интиҳоби феълӣ маъноро абадӣ мегардонад: ин на рӯйдоди гузашта аст ва на ваъдаи оянда — ин воқеияти доимии ҳозир аст. Ба ин васила шоир паёми худро аз доираи замон берун мебарорад.

Аз нигоҳи услубии вожагӣ таркиби «ҳаққи ифтихор» диққатро ба худ ҷалб мекунад. Дар забони муошират «ифтихор» одатан эҳсоси шахсӣ тасаввур мешавад, аммо шоир бо афзудани «ҳақ» онро ба мафҳуми ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ табдил медиҳад. Ифтихор дар ин байт дигар эҳсос нест — ҳақ аст, ва ин ҳақ метавонад вучуд дошта бошад ё набошад. Ин гузариши маъноӣ аз эҳсос ба ҳақ яке аз зираккориҳои услубии шоир аст.

Дар маҷмӯъ, вижагиҳои синтаксисӣ ва услубии байт — сохтори шартӣ-натиҷавӣ, асимметрияи ҷузъ-кул, лаконизми вожагӣ, феъли замони ҳозир ва гузариши маъноии «эҳсос ба ҳақ» — ҳамагӣ дар хидмати як ҳадафи ягона қарор доранд: расондани паёми амиқи ахлоқиро иҷтимоӣ бо камтарин воситаи забонӣ ва бо таъсиргузори ба дараҷаи олӣ.

ХУЛОСА

Байти Рустами Ваҳҳоб:

*Агар дар ин ҷаҳон як тифл хор аст,
Ҷаҳон маҳруми ҳаққи ифтихор аст.*

аз нигоҳи лингвопоэтикӣ намунаи барҷастаи шеърест, ки дар он бо истифода аз шумораи ками воҳидҳои забонӣ андешаи бузурги иҷтимоӣ, ахлоқӣ ва инсонгароёна ифода гардидааст. Таҳлил нишон медиҳад, ки арзиши бадеии байт на танҳо дар мазмуни баланди он, балки дар интиҳоби дақиқи калимаҳо, сохтори мантиқии ҷумла ва ҳамоҳангии унсурҳои забонӣ низ зоҳир мегардад.

Аз ҷиҳати луғавӣ, шоир калимаҳои сермаъно ва таъсиргузorro ба қор бурдааст. Вожаҳои «ҷаҳон», «тифл», «хор», «ҳақ» ва «ифтихор» дар матн ҳамчун калидвожаҳои асосӣ хидмат мекунанд. Калимаи «тифл» дар фарҳанги миллий ва умумиинсонӣ рамзи покӣ, бегуноҳӣ, оянда ва идомаи ҳаёт мебошад. Ба ҳамин хотир, истифодаи он ба ҷойи калимаҳои дигар таъсири маъноиро афзун кардааст. Вожаи «хор» бошад, маънои таҳқир, маҳрумият, бепарасторӣ ва поймол гардидани ҳуқуқро дар худ таҷассум намуда, бо калимаи «ифтихор» дар муқобилияти маъноӣ қарор мегирад. Маҳз ҳамин тазоди маъноӣ қувваи таъсирбахши байтро зиёд менамояд.

Аз ҷиҳати семантикӣ, байт бар асоси робитаи сабаб ва натиҷа бунёд шудааст. Дар мисраи аввал шартӣ ахлоқӣ ва иҷтимоӣ гузошта мешавад: агар ҳатто як кӯдак дар ҷомеа дар ҳолати хориву маҳрумият қарор дошта бошад, пас дар мисраи дуюм натиҷаи мантиқии он баён мегардад: тамоми ҷаҳон ҳаққи ифтихор қарданро аз даст

медихад. Бо ин тарзи баён шоир арзиши ҳар як инсон, махсусан кӯдакро то сатҳи арзиши тамоми башарият боло мебарад. Ин хусусият аз ҷаҳонбинии инсонгароёнаи муаллиф шаҳодат медиҳад.

Аз ҷиҳати синтаксисӣ, байт бо ҷумлаи мураккаби шартӣ сохта шудааст. Қисми якум бо пайвандаки «агар» оғоз гардида, заминаи маъноиро фароҳам меорад, дар ҳоле ки қисми дуюм ҳулосаи мантиқии андешаро ифода мекунад. Ин навъи сохтор ба шеър хусусияти далелнокӣ ва қотеият мебахшад. Хонанда эҳсос мекунад, ки суҳан на танҳо аз эҳсосот, балки аз як ҳақиқати ахлоқии раднопазир меравад.

Аз ҷиҳати услубӣ, шоир аз воситаи муболиғаи бадеӣ хеле моҳирона истифода кардааст. Албатта, дар маъноӣ воқеъ тамоми ҷаҳон аз сабаби мушкили як кӯдак ҳукуки ифтихорро аз даст намедиҳад, аммо дар ҷаҳони бадеият ҷунин тасвир арзиши инсонро бузург ва масъулияти ҷомеаро нисбат ба кӯдак таъкид менамояд. Ҳамчунин дар байт унсурҳои тазод («хор» – «ифтихор») ва муқобилгузориҳои маъноӣ ба мушоҳида мерасанд, ки барои пурқувват гардидани таъсири эстетикӣ матн мусоидат мекунад.

Таҳлили овозӣ низ нишон медиҳад, ки такрори ҳамсадоҳои «х», «ҳ» ва «р» дар калимаҳои «хор», «маҳрум», «ҳақ» ва «ифтихор» оҳанги ҷиддӣ ва андешамандонаи шеърро таъкид мебахшад. Ин ҳамоҳангии садоӣ бо мазмунӣ иҷтимоӣ ва ахлоқӣ байт мувофиқ омада, таъсири эҳсосӣ онро афзун менамояд.

Дар маҷмӯъ, байти мазкур намунаи равшани ҳамбастагии шакл ва муҳтаво дар шеъри муосири тоҷик мебошад. Рустами Ваҳхоб бо истифода аз воситаҳои гуногуни забонӣ ва бадеӣ тавонистааст андешаи муҳимми инсонпарваронаро дар шакли мухтасар, вале пурмуҳтаво баён намояд. Мазмунӣ байт хонандаро ба андеша водор мекунад, ки арзёбии пешрафт ва шарафи ҷомеа танҳо бо дастовардҳои иқтисодӣ ё сиёсӣ маҳдуд намешавад, балки пеш аз ҳама ба муносибати он нисбат ба инсон, баҳусус кӯдакон, вобаста аст. Аз ин рӯ, арзиши ғоявӣ ва лингвопоэтикӣ байт дар он зоҳир мегардад, ки он масъалаи масъулияти ахлоқӣ ҷомеаро нисбат ба ҳар як кӯдак ба сифати меъёри асосии адолат, инсондӯстӣ ва тамаддун матраҳ месозад. Ин хусусият байтро ба як паёми пурқуввати иҷтимоӣ ва инсонгароёна табдил дода, аҳамияти онро дар фазои адабӣ ва фарҳангии имрӯз низ нигоҳ медорад.

ФЕҲРАСТИ АДАБИЁТ

1. Ваҳхоб Рустам. Ҳазор байт (Муфрадоти бадеҳа). – Душанбе: Адиб, 2020.
2. Ваҳхоб Рустам. Салом. – Душанбе: Адиб, 2015.
3. Ваҳхоб Рустам. Қаламрави хуршед (Лоиха). – Душанбе, 2020.
4. Раҳимов Б. Услубшиносӣ ва таҳлили матни бадеӣ. – Душанбе: Маориф, 2018.
5. Шукуров М. Асосҳои назарияи адабиёт. – Душанбе: Ирфон, 2016.
6. Ҳусейнов А. Лингвистикаи матни бадеӣ. – Душанбе, 2019.
7. Бобоев С. Стилистикаи забони тоҷикӣ. – Душанбе: Дониш, 2017.
8. Паёми донишгоҳ (маҷалла). Мақолаҳои илмӣ оид ба услубшиносӣ ва поэтика. – Душанбе, 2018–2024.
9. Калонтаров Я. Луғати имлои забони адабии тоҷик – Душанбе: Ирфон, 1974
10. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди 1 ва 2 – Душанбе, 1969
11. Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷилди 4 – Душанбе, 1984.
12. Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷилди 5 – Душанбе, 1984, 640 саҳ.
13. Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. Ҷилди 4 – Душанбе, 1988
14. Бобомуродов Ш, Мухторов З. Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ. – Душанбе, 2016, 428 саҳ

